

Cahiliye Araplarında Falcılık

Necati SÜMER*

Fortunetelling in Jahiliyyah Arabs

Citation/©: Sümer, Necati, (2016). Fortunetelling in Jahiliyyah Arabs, Milel ve Nihal, 13 (1), 134-157.

Abstract: Fortunetelling is an occupation done by various techniques resulting from wondering the unknown. In every society, people have interested in this field and have strived to know the future by using different methods. Some has done this by benefiting from soil, some from living creatures and some from fortunetelling arrows. However, the common ground of all was to know the future. Since the beginning of the humanity, people have always been curious about the "afterwards" part and the "mysterious one". In order to make the unknown known, people have been using every possible kind of techniques. In addition, the fortunetellers awarded of a degree of honor, because it was not suitable for everyone, who lives in the present time, to inform others about their future. This required talent, experience and accumulation of knowledge. Therefore, the fortunetellers were valuable people who were the cream of the societies. Fortunetelling is a deep-rooted tradition. In parallel with this fact, we tried to trace the fortune and fortunetelling among the *Jahiliyyah* Arabs in this study. We touched upon the kinds of fortunetelling among Arabs after discussing briefly the history of fortunetelling. We explained the common types of fortunetelling among the *Jahiliyyah* Arabs known as *eulam*, *firâset*, *iyafet*, *kitfe*, *turuk*, *remil*. Finally, we have dealt with that whether the relationship of the mentioned types of fortunetelling to some beliefs or not and that why Arabs used fortunetelling and the effects of it on the social and daily life.

* Yard. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı
[necatisumerr@gmail.com]

Key Words: Fortunetelling, *Jahiliyyah* Arabs, fortunetelling arrows, *iyafet*, *firâset*, *remil*, *turuk*

Atıf/©: Sümer, Necati, (2016). Cahiliye Araplarında Falcılık, Mîlel ve Nihal, 13 (1), 134-157.

Öz: Fal, bilinmeyi meraktan kaynaklanan ve çeşitli tekniklerle yapılan bir uğraştır. Her toplumda insanlar bu alanla ilgilenmiş ve farklı metotlarla geleceği bilmeye çalışmıştır. Bazıları topraktan, bazıları canlılardan bazıları da fal oklarından faydalanarak bu işi yapmıştır. Fakat hepsinin ortak noktası geleceği öğrenmek olmuştur. İnsanlar tarih sahnesine çıktığı andan itibaren hep sonrayı ve gizemli olanı merak etmiştir. Bilinmeyi biliniyor kılmak için de akla gelebilecek her türlü tekniği kullanmıştır. Toplumda bu işle uğraşanlar da şeref payesi kazanmıştır. Çünkü anda durup an ötesi hakkında bilgi vermek herkesin yapabileceği bir iş değildir. Bu, yetenek, tecrübe ve birikim gerektirir. Dolayısıyla falcıların buldukları toplumda kalburüstü ve aranan şahsiyetler olması bu durumdan kaynaklanmaktadır. Fal, eskilere dayanan bir iştir. Bu gerçekten hareketle biz de bu çalışmada Cahiliye Arapları arasında falın ve falcılığın izini sürmeye çalıştık. Falcılığın kısa bir tarihini anlattıktan sonra Araplar arasında hangi fal türleri olduğuna değindik. Cahiliye Arapları arasında yaygın olarak bilinen ve yapılan ezlâm, firâset, iyafet, kitfe, turuk, remil gibi falları açıkladık. Neticede çalışmada bu fal türlerinin bazı inanışlarla ilişkisinin olup olmadığı, Arapların hangi amaçlarla faldan yararlandıkları ve bunların sosyal ve gündelik hayata etkisinin nasıl olduğu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fal, Cahiliye Arapları, fal okları, iyafet, firâset, remil, turuk

Giriş

İnsanlar, tarih boyunca bilinmeyi ve görünmeyi merak etmiştir. Bilme arzusu ve gizemli olanı çözmeye çabası insan için her zaman cazip bir arayışı ifade etmiştir. Bu nedendir ki insanlar farklı yöntem ve teknikler geliştirerek gelecek hakkında yorumlar yapma çabasına girmiştir. Falcılık, insanın bilinmeyi biliniyor hale getirmek için başvurduğu yollardan sadece biridir. Bu çerçevede çalışmada İslam öncesi dönem olarak bilinen Cahiliyede fal ve falcılığın ne olduğu ve bu işin Cahiliye Araplarının hayatına nasıl yansdığı ele alınacaktır.

A. Fal Kavramı ve Falcılığın Kısa Tarihi

Sözlükte “fal”¹ kelimesi, gelecekte olacak şeyler hakkında bilgi sahibi olmak için bazı teknik veya araçlarla haber alma veya gizli kişilik özelliklerini ortaya çıkarma sanatı olarak tarif edilir. Bu işle uğraşmaya falcılık adı verilir.² Falcılık, bilinmeyen hakkındaki merakla kaynaklanır. İnsanlar geçmişten günümüze sürekli olarak bilinmeyi ve gizemli olanı merak etmiştir. Bilinmeyi bilindir kılmak için de bazı yöntemler geliştirmişlerdir. Böylece zamanla bir meslek haline gelen falcılık, toplumda saygınlık kazanmıştır. Birçok uygarlıkta falcılar toplumun aranan ve el üstünde tutulan şahsiyetleri haline gelmiştir.

Falcılık, her toplumda farklı yöntem ve tekniklerle uygulanan bir uğraş olmuştur. Böylece tarihsel süreçte farklı fal türleri ortaya çıkmıştır. Bu fal türlerini belli başlıklar altında toplamak mümkündür: İnsanın doğduğu günü dikkate alarak o günkü göğün durumu, yıldızların konumu ve bunların insan üzerindeki etkilerinden hareketle kişinin kaderi hakkında yorum yapma işine yıldız falı adı verilir. Falın bu türü, astrolojiyle ilişkilidir. Çünkü yıldızların konum ve etkilerini inceleyerek insanın kaderini önceden bilme, astrolojinin ilgilendiği bir konudur. El falı, yaygın olarak bilinen başka bir türdür. Burada, eldeki çizgilerden yola çıkarak kişinin geleceğini okuma durumu söz konusudur. Kuş falı ise kuşların uçuş biçimi ve seslerinden bir anlam çıkararak gelecek hakkında tahminde bulunma işidir. Üzerinde çeşitli şekil ve semboller bulunan kâğıtların belli tekniklere göre açılıp dağıtılması ile ortaya çıkan sonucun yorumlanması işine de kâğıt falı adı verilir. Buna örnek olarak iskanbil ve tarot falı verilebilir. İç organlar falı denilen başka bir fal türü

* Yard. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı [necatisumerr@gmail.com]

¹ Arapça’da fal, uğur ve uğurlu şeyleri gösteren simge anlamına gelir. Batı dillerinde genellikle “gelecekteki haber verme (kehanet)” anlamındaki Grekçe man-teia (İngilizce’de “maney”, Fransızca’da “mancie”) ekiyle yapılan ve fal türlerine göre değişen kelimeler kullanılmaktadır (geomaney = toprak falı; ornithomaney = kuş falı gibi). Bkz. Mehmet Aydın, “Fal”, DİA, C.12, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, s.134.

² D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, s.364.

ise bazı hayvanların iç organlarına bakarak yorum yapma işidir. Karaciğer ve bağırsak falı en çok bilinen örnekleridir.³

Kum, toprak, un, toz ve çakıl taşları ile yapılan ve “kum falı” denilen farklı bir fal türü daha vardır. Burada kum veya toprak üzerinde rastgele belirlenen bazı noktalar ve bunların şekilleri üzerine geleceğe dair yorumlar yapılır. Bunun dışında “zar falı” denilen, taş veya zardan hareketle yapılan tahminler vardır. Ayrıca herhangi bir niyet için kutsal kitapların herhangi bir sayfasını açıp bu sayfada bulunan yazıları yorumlama işi olan “kitap falı” da oldukça yaygındır. Su falı, ateş falı, matematik uygunluklar falı, çay falı, kahve falı, kura çekilerek yapılan fal, vücut veya başın şekline göre yapılan fal gibi farklı türler de vardır.⁴

Falcılığın tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Mezopotamya’da Sümerler’den beri varlığı bilinen falın M.Ö. 4000 yıllarında Mısır’da, Çin’de ve Babil’de de yapıldığı belgelenmiştir. Sümerler’den sonra Akadlar tarafından geleceği tahmin etmek için geliştirilen çeşitli teknikler, Asya ve Akdeniz coğrafyasına yayılmıştır. Babil’de çocukların doğum aylarına, rüyalara ve takvime yönelik tekniklerle ön plana çıkan falcılık, Asur’da daha çok krallar tarafından devlet işleriyle ilgili olarak yapılmıştır. Hititler, yazgılarının tanrıların elinde oldukları inancından hareketle daha çok tanrılara cevap vermeye yönelik falcılıkla uğraşmışlardır. Ayrıca Hititler kendilerine özgü kuş falını geliştirmiştir. Eski Yunan’da hayvan bağırsaklarından fal bakma yaygın bir gelenektir. Zaten Hititler’deki kuş falı önce Yunan’a sonra da Roma’ya geçmiştir. Kuşların uçuş şekli, çığlıkları ve bazı davranışları Yunan ve Roma’da uğur veya uğursuzluk olarak yorumlanmıştır. Burada kuş falı ayinini ayrıntılarıyla tasvir eden çok sayıda Grek ve Latin metni vardır. Eski Yunan ve Roma’da sunun içine bir şeyler atıp onun görüntüsünü aynada yakalama falı da oldukça yaygındır.⁵

Eski Çinliler’de fal için kürek kemiğine bakmak yaygın bir gelenektir. Çinliler arasında ünlenmiş beş klasikten biri olan *Değişiklikler Kitabı* adı verilen metin, en eski fal kitabı olarak bilinir. Çinliler

³ Aydın, “Fal”, *DİA*, s.135.

⁴ Aydın, “Fal”, *DİA*, s.135.

⁵ Aydın, “Fal”, *DİA*, s.135.

devlete ait işlerde karar verirken koyun kemiklerinden fala bakardı.⁶ Hindu astrolojisinde de fal önemlidir. Ölüm habercisi olarak bilinen güvercin ve baykuş, Hindistan'da kuş falının iki önemli figürüdür. Bu işi "Atharva" isimli rahipler yapardı. Hintliler arasında rüya yorumu ile falcılık yapmak da oldukça yaygındı. Budistler, kura falını önemserken Japonlar geyiklerin kürek kemiğinden fal bakardı.⁷ İslam öncesi Türklerde falcılık, Şamanik geleneğin önemli bir parçasıydı. Türkler arasında su ve aynaya bakma, kuş, tütsü, kahve ve bakla falı gibi teknikler ön plana çıkmıştır. Orta Asya Türkleri arasındaki en yaygın fal türü ise kürek kemiğiyle yapılan faldır. Bu işi yapan falcılar, farklı hayvanlardan aldıkları kürek kemiğini ocakta ateşe tutarak bunlar üzerinde oluşan şekillere göre yorum yaparlardı.⁸

Yahudilerin kutsal metinlerinde ve diğer sözlü dini kültürlerinde falcılık yasaklanmasına⁹ rağmen yine de bu metinlerde sıkça bahsedilen bazı fal çeşitleri vardır. Bunları kâse falı,¹⁰ karaciğer falı,¹¹ fal oklarıyla yapılan fal,¹² terafim falı,¹³ çubuk falı,¹⁴ ağaç falı, kuş falı¹⁵, yıldız falı,¹⁶ gölge falı¹⁷ ve ölümlerle konuşarak geleceği öğrenme falı şeklinde sıralamak mümkündür.¹⁸ Fal, Hıristiyanlık açısından da önemli bir konudur. Bu dinin kutsal metni Yeni Ahit'te falcılıkla ilgili bazı bilgiler mevcuttur. Rüya yoluyla geleceği bilme¹⁹, Yeni Ahit'teki en yaygın fal türüdür. Kuşların uçuş yönüne göre fal bakma, kürek kemiği falı, yıldız falı, kutsal metne bakarak

⁶ Yavuz Selim Kıran, *Fal ve Falcılık*, İzmir: Işık Yayınları, 2008, s.22-23.

⁷ Aydın, "Fal", *DİA*, s.135.

⁸ Kıran, *Fal ve Falcılık*, s.32.

⁹ Kutsal Kitap (Eski ve Yeni Antlaşma), İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2001; *Levililer*, 19:31.

¹⁰ *Tekvin*, 44: 5-15; *Sayılar*, 5: 12-31.

¹¹ *Hezekiel*, 21:1-21.

¹² *Hezekiel*, 21:1-21.

¹³ *Hezekiel*, 21:1-21.

¹⁴ *Tekvin*, 30: 37; *Hoşea*, 4:12; *I. Samuel*, 20: 20; *II. Krallar*, 13: 15; *Hezekiel*, 21: 21.

¹⁵ *Sifra Keduşim*, 6; *Sifrei Deuteronomy*, 17: 1.

¹⁶ *İşaya*, 47:1-13.

¹⁷ *Sayılar*, 14:19.

¹⁸ *I.Samuel*, 28:3, 7, 9; *II. Krallar*, 21: 1-6; *II. Tarihler*, 33:6; *İşaya*, 8:19.

¹⁹ *Matta*, 1: 20; 2: 13; 27: 19.

tahmin yapma, Hıristiyanlar arasındaki diğer yaygın fal türleridir. Bugün bile Hıristiyanlar küreye, suya ve aynaya bakma, rüya yorumlama; el, iskambil, tabak, fincan ve kum falı gibi belli başlı fallar icra etmekte ve bunlardan hareketle bilinmeyen hakkında çeşitli yorumlar yapmaktadırlar.²⁰ İslam'da ise falcılık, Cahiliye dönemi âdeti olarak görüldüğü için yasaklanmıştır.²¹

B. İslam Öncesi Cahiliye Döneminde Falcılık

Geleceği bilme tekniği olan fal, İslam öncesinde “cahiliye” adı verilen dönemde de yaygınlık kazanan bir uygulamadır. Cahiliye Arapları, falcılığa çok önem vermiştir. Öyle ki gündelik hayattaki sıradan olayları bile abartıp onlara olağanüstülük atfetme bir yaşam biçimi haline gelmiştir. Bir şeyin uğurlu veya uğursuz olması Araplarda falcılık inancını oldukça pekiştirmiştir. Bu çerçevede Cahiliye Arapları arasında farklı fal çeşitleri ortaya çıkmıştır. Bunları alt başlıklar halinde şöyle sıralayabiliriz:²²

a- Ezlâm

“Oklar” anlamına gelen *ezlâm*, *zelem* kelimesinin çoğuludur. “Kesmek, inceltmek, düzeltmek” gibi anlamları vardır. Ucunda demir parçası ve üzerinde kanat bulunmayan ince oklarla fal bakma işlemidir. Cahiliye Arapları, bir işe başlamadan önce üzerinde evet veya hayır yazılan bu oklardan birini çeker ve ona göre işini yapardı.²³

Fal okları, putlar etrafında gerçekleşen bir uygulamadır. Cahiliye Arapları arasında fal oklarının merkezinde bulunan put ise Hubel'dir.²⁴ Araplar için önemli olan Hubel, kendisine yedi okla fal

²⁰ Aydın, “Fal”, *DİA*, s.136-138

²¹ *Necm*, 53: 39-41; *Cuma*, 62:10.

²² Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Sad.: M. Mahfuz Söylemez; Mustafa Hizmetli, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1997, s.133; Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, Sad.: Mehmet Mahfuz Söylemez, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013, s.25-30.

²³ Mustafa Öz, “Ezlâm”, *DİA*, C.12, TDV Yayınları, İstanbul, 1995, s.67; Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, s.135.

²⁴ Cahiliye Araplarının gözündeki en yüksek değere ve saygıya sahip puttur. Kırmızı akik taşından yapılmış, insan şeklinde bir heykeldir. Sağ kolu kırıldığı için Kureyşliler ona saf altından bir kol takmıştır. Onu Kâbe'ye getirip put edinen ve ona tapan ilk kişi Huzeyme b. Mudrike b. El-Yas b. Mudar'dır. Kâbe'nin tam ortasında dikilen Hubel'in yedi tane oku bulunurdu. İbnül Kelbi; Mihail Nuayma,

bakılan bir ilahdır. Cahiliye Arapları için Hubel, diğer putlarda olduğu gibi Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi mahiyetindeydi.²⁵ Araplara göre Tanrı, bu varlıklar aracılığıyla hayata müdahale etmektedir. Dolayısıyla fal okları, Cahiliye Arapları için Tanrı'nın bizzat müdahalede bulunduğu ve hayırla sonuçlanacak bir iş olarak görülmekteydi.²⁶

Fal oklarıyla ilişkisi bağlamında Hubel putunun kendine özgü bazı özellikleri vardır. Buna göre Hubel'in yanında bulunan okların üzerinde el-akl, na'am (evet), lâ (hayır), min-kum (sizden), ğayrukum (sizden değil), mulassak (bağlı) ve el-miyâh (sular) yazılıydı. Mekkeli Araplar önemli bir işleri olduğunda bu putun yanına gider, onun yanında bulunan fal oklarına bakarak yapacakları işleri ona göre kararlaştırırdı. Araplar yolculuğa çıkacakları, evlenecekleri, birisi hakkında yargılama yapacakları ve yeni doğan çocuğun nesebini araştıracakları zaman bu fal oklarından faydalanırdı. Cahiliye Arapları, birisi hakkında fal bakmak istediğinde kişiyi Hubel'in yanına götürür ve bu fal oklarından birini çekmesini sağılardı. Bu kişi, fal oklarıyla ilgilenen bakıcıya da yüz dirhem para verdikten sonra Hubel'e dileğinin gerçekleşmesi için yalvarırdı. İslam öncesi dönemde böyle yapanlardan biri de Hz. Muhammed'in dedesi Abdülmuttalip'tir. O, çocuklarından hangisinin kurban edileceğiyle ilgili fal oku çektirmiştir. Kura, oğullarından Abdullah'a isabet etmiş fakat Kureyş'in ileri gelenleri çocuğun kurban edilmesini engellemiştir.²⁷

Cahiliye Arapları, kış gelip kuraklık olduğunda, develerin sütleri azaldığında, savaşa gitme, ticaret yapma, su kuyusu açma ve kumar oynama gibi işlere başlamadan önce fal oklarından faydalanırdı. Tahtadan yapılmış ve kanat takılmamış oklar üzerine "yap" ve "yapma" şeklinde yazılar yazan Araplar, bunları bir torbaya koyar sonra da onların içinden ok çekerdi. Çıkan ok, uğurlu veya uğursuz olarak değerlendirilip ona göre işler yapılırdı. Bu okların

Geçmişten Günümüze Putlar, Çev.: Erdinç Doğru- Kemal Çelik, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005, s.35-36.

²⁵ Sayed Khatab, *The Political, Thought of Sayyid Qutb*, London: Routledge Press, 2006, s.11

²⁶ Mehmet Mahfuz Söylemez, "Cahiliye Arap İnançında Putların Yeri", *Milel ve Nihal*, İstanbul: 2004, C.11, sayı: 1, s.17-18.

²⁷ İhsan Süreyya Sırma, *Müslümanların Tarihi*, C 1, İstanbul: Beyan Yayınları, 2014, s.426-427.

hem tahtadan hem de beyaz çakıl taşından olanı vardı. Araplar ezlâmı, fal ve kumar okları olarak iki kısma ayırmıştı. Sayısına ve kişiye göre yapılan fal okları üçlü ve yedili düzendedir. Üçlü fal oklarının ikisinin üzerinde “Rabbim bana emretti” ve “Rabbim bana yasak etti” yazısı bulunur. Üçüncü okta bir şey yazılmaz; ne çekilirse ona göre hareket edilirdi. Kişi, yazısız oku çektiğinde bu işlem yeniden yapılırdı. Yedili fal okları ise Hubel putunun yanında yapılan, üzerinde yedi farklı yazının olduğu türdür. Daha önemli işler yedili fal oklarıyla yapılırdı. Sayılara bağlı üçlü ve yedili fal oklarının dışında kumar okları da Cahiliye Araplarınca çok önemsenirdi. Bu oklar bir tür çekiliş gibiydi. On oktan oluşan bu fal sisteminde okların üçü boş çıkarılır, kalan yedisi hisseler şeklinde pay edilirdi. Bu on oktan boş çıkan üçünü seçen kişi, ortaya konulmuş maldan hiçbir pay alamazdı. Özellikle deve kesilip etleri pay edilmek istendiğinde böylesi kumar fal oklarından faydalanılırdı. Fal okları, Cahiliye Araplarının hayvanlarını paylaşırken kullandıkları önemli bir ölçek niteliğindeydi.²⁸

Cahiliye Arapları, on veya on bir ok şeklinde çekiliş yaptıkları işe ise “meysir” adını vermiştir. Bu oklar incelik, kalınlık; uzunluk, kısalık yönünden birbirinden farklıdır. Bunların yedisi dolu, dördü boş çıkan oklardır. Her birisinin bir adı ve özelliği vardır. Örneğin *fez*, üzerinde tek çizik olan birinci oktur. *tev'em* üzerinde iki çizik olan ikinci oktur. Üçüncü ok, *râkib* adındadır ve üzerinde üç çizik vardır. Öncekilerden daha bereketli olan ve üzerinde dört çizik olan okun adı *hıls'tır*. *Nâfis* isimli okun üzerinde beş çizik vardır ve rakipleriyle mücadele eden anlamındadır. Üzerinde altı işaret taşıyan ok, *müsbil'* dir; bolluk ve zenginlik anlamındadır. Yedinci ok, *mu'alla* ismindedir. Bu, şans okları içinde payı en çok olan ve üstün özelliğiyle bilinen oktur. Bu oklardan sonra gelen *menih*, *sefih* ve *vâğid* isimli oklar sırasıyla sekiz, dokuz ve onuncu oklardır. Bunların üzerinde hiçbir çizik bulunmaz. Bu oklardan birisini çekmek, kaybetmek demektir. Bu okların hepsi *ribâbe* adı verilen bir torbaya konmaktaydı. Bu torbadan çekiliş yapacak kişi güvenilir olmalıdır. O, torbayı iyice karıştırır ve birbirine benzeyen okların yer değiştirmesini sağlar. *Meysir* oynayacak kişiler sırayla ok çeker, boş çıkaramadıkları müddetçe kazanırlardı. Bu çekilişte kazanan kişiler çıkan

²⁸ eş-Şeyh Ahmed Müğniyye, *Tarihü'l-Arabi'l-kadim*, Beyrut, Dârü's-Safve, 1. baskı, 1994, s.177; Mustafa Öz, “Ezlam”, s.67.

payı kendileri yemez, bir şeref ve cömertlik göstergesi olarak fakirlere dağıtırdı. Araplar çekilişi genellikle bir koyun veya kuzu üzerinden yapardı. Aldıkları hayvanı kasaba götürüp onu parçalara ayırırdı. Toplanan insanlar çektikleri fal oklarından kendilerine hangi parça çıkmışsa ona göre hareket ederdi.²⁹

Fal okları, Cahiliye Arapları için sadece bir kazanma ve kaybetme işinden ibaret değildi. Bu oyun, birbirinden farklı durumlar veya dilekler için bir umut kapısıydı. Yolculuğa çıkanlar için “evet” ve “hayır” okları hayırlı bir durumu ifade ederken; “yap”, “yapma”, “hayırlı”, “şerli”, “yavaş”, “hızlı” veya yazısız oklar ise daha başka bir umudun veya umutsuzluğun işaretiydi. Yine Cahiliye Arapları arasında nesebini öğrenmek isteyenler için üzerinde *mulsak* veya *serih* yazılı olan oklar bambaşka bir hayalin ifadesiydi. Üzerinde *ma* yazısı olan ok torbası, su arayanlar için susuzluğun giderilmesi demektir. Farklı anlamlarla yüklü *ezlâmın* basit bir kurmaca olmadığı, aksine bir beklentinin ifadesi olduğu Arapların bu oyunların oynandığı mekânlara doluşmasından anlaşılmaktadır. Nitekim putlar üzerinden Tanrı ile iletişime geçip ve ondan olumlu bir cevap almak isteyen Araplar, *sadin* adlı mabet görevlilerinin yanına heyecanla giderdi. *Sadin* ise elindeki fal okları torbasıyla birlikte putun önüne gelir ve insanların taleplerinin gerçekleşmesi için puta yalvarırdı. Puta bağlılığı coşku düzeyinde olanların fallarının olumlu veya olumsuz çıkması bir güvensizlik yaratmazdı. Fakat bazı Cahiliye Arapları için fal oklarının sonucunun olumlu çıkması inandığı puta daha çok güven duyması anlamına gelirken bazı Araplar için de olumsuz sonuç, bir hayal kırıklığı demektir. Çünkü Cahiliye Arapları fal oklarını, çöl ortamında belirsizlikten kurtulmanın bir yolu olarak görmüşlerdi. Fal oklarıyla bile olsa inancı diri tutmak Araplar için önemli bir güven meselesiydi.³⁰

²⁹ Mûğniyye, *Tarihu'l-Arabi'l-Kadim*, s.177; Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amrel-Hâşimî el-Bağdâdî, *el-Muhabber*, Beyrut, MenşûrâtüDâri'l-Âfâki'l-Cedîde, trz. s.333; Murat Sarıçık, “Cahiliye Kumarı Meysir”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta: 1998, sayı: 5, s.47-42.

³⁰ Mehmet Mahfuz Söylemez, “Cahiliye Arap İnancında Putların Yeri”, *Milel ve Nihal*, İstanbul: 2004, C.11, sayı: 1, s.17-18.

b- Firâset

Firâset, insanların rengi ve organları gibi fiziksel ve dışsal özelliklerine bakılarak falcılık yapmaktır.³¹ Bu fal türü, insan dışındaki diğer varlık ve olayların iç yüzünü keşfetmeyi ve geleceğe yönelik tahminde bulunmayı da kapsar. Firâsetle yakın anlamlı fakat aralarında nüans olan bazı kavramlar vardır; “kıyâfet” ve “ihtilâc” böyle kavramlardır. “Kıyâfet”, iz sürme ve insanların fiziki yapısına bakarak onun nesebi veya karakteri hakkında tahminde bulunma işidir. Burada özellikle kişinin fizyonomisinden hareketle onun ahlaki yapısı ve mizacı hakkında bilgi sahibi olmak önemli bir yetenek olarak belirir. Cahiliye Arapları bu işle meşgul olanlara “kâif” veya “kavaf” adını vermiştir.³²

Cahiliye Arapları kıyafet ilmini, “kıyafetü'l-beşer” ve “kıyafetü'l-eser” şeklinde iki türe ayırmıştır. “Kıyafetü'l-beşer”, insanların dışsal özelliklerine bakarak onlar arasındaki nesep ilişkisini ortaya koymak ve kişilerin karakteri hakkında bilgi sahibi olmak gibi bir işlev görmüştür. “Kıyafetü'l-eser” ise insan, hayvan veya başka bir canlının izini sürmek olarak ifade edilmiştir. Buna göre ayak izlerinden hareketle kişinin medeni durumu, cinsiyeti vb. özellikler hakkında birtakım tahminler yapmak mümkündür.³³ “Kıyafetü'l-eser” ilmine vakıf olanlar ayak izleri hakkında detaylı bilgiye sahip kişilerdir. Bu işte ileri gidenler, herhangi bir hayvanın ayak izini dikkatlice takip ederek ve onların yerde nasıl iz bıraktığına bakarak sahibini bulurdu. Bir deve veya kuşun kumda bıraktığı ayak izi, kişinin hangi kabileden olduğunu, ne zaman oradan geçtiğini ve kim olduğunu ele veren ipuçları olurdu.³⁴

Firâsetle ilişkili diğer kavram “ihtilâc”dır. Bu ilim, insan vücudundaki bazı organların oynaması, seğirmesi gibi durumlardan hareketle bir yorumda bulunmayı ifade etmektedir.³⁵ Cahiliye

³¹ Ebü'l- Fazl Cemâleddîn Muhammed b. Mükrim el- İfrikî el- MısriİbnManzûr (v. 711/1311), “Firâset”, *Lisânu'l- Arab*, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1990, VI, s.160.

³² Mehmet Serhan Tayşi, “Kıyâfe”, DİA, C.25, TDV Yayınları, İstanbul, 2002, s.508; bkz. Ebu'l-Fadl Cemaeddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr (v. 711), “Kaif”, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sadır, Beyrut, 1990, IX, 293.

³³ Cevâd Ali, el-Mufasssal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm, I-X, Bağdat, 1993, s.774.

³⁴ Mahmûd Arefe Mahmûd, *el-Arabkable'l-İslâm*, 1. baskı, İskenderiye, Aynûnlî'd-Dirâsâtve'l-Bûhûsî'l-İnsâniyyeve'l-İctimâiyye, 1995, s.301-305

³⁵ Mine Mengi, “Kıyafetnâme”, DİA, C.25, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, s.513.

Arapları ihtilâc konusunda oldukça tecrübeli hale gelmiş ve bu hususta detaylı bilgiler edinmişlerdir. Bu ilme göre göz seğirmesi ölüme, sağ kulağın çınlaması iyi anılmaya, sol kulağın çınlaması ise kötü yâd edilme anlamına gelmektedir. Bu ilimle uğraşanlar ayakların kaşınmasını bir yolculuğa çıkmaya, avuç içinin kaşınması paranın geleceğine, gözün kırpmadan bir noktaya odaklanması da sevilen bir kişinin görüleceğine yorumlamıştır.³⁶

Firâset, kişiyi huy ve karakter açısından da ayrıntılı olarak tahlil eden bir fal türüdür. Bu özelliğinden dolayı Cahiliye Arapları bu ilme bazen cariyeye ve köleleri satın almak için başvururdu. Buna göre saç yumuşak ve kıllı biri korkak; saç sert ve kıllı olan biri ise cesur olarak nitelendirilirdi. Yine gözleri iri bir kişi hırsız ve hileci; gözleri küçük olan ise utanmaz ve arsız bir özelliğe sahip olarak tarif edilirdi. Bu ilim açısından insanın elindeki, ayak ve alnındaki çizgilerin kısalığı ve uzunluğu; genişliği ve darlığı o kimsenin mutluluk veya mutsuzluk içinde kısa veya uzun yaşayacağını göstergesi kabul edilirdi.³⁷

Kendi içinde “kıyâfet” ve “ihtilâc” gibi alt kollara ayrılan firâset, zamanla bir ilim olarak temellendirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede kişinin dışsal özellikleri, bu ilim açısından en temel problemdir. Kişinin boyuna, el ve yüzüne, vücut yapısına ve rengine, bazı organlarına bakıp onun karakteri veya ahlakı hakkında tahminde bulunmak önemli bir yetenek ve bilgi birikimi gerektirmektedir. Dolayısıyla bu işle uğraşanlar mahir insanlardı. Bu ilmin kökeni eskilere dayansa da Cahiliye Arapları bu konuda oldukça ilerlemişlerdir. Cahiliye Arapları arasında özellikle ayak izine bakarak insanları arama ve tanıma çok yaygınlaşmıştı. Firâset ilmiyle meşgul olanlar hem kişinin fiziksel özelliklerine hem de yerdeki ayak izlerine bakarak insanların cinsiyeti, medeni durumu ve yaşı hakkında detaylı bilgilere ulaşıyordu. Cinayet, hırsızlık, kaybolma gibi vakalar da firâset ilmi sayesinde çözülmüyordu. Arap kabileleri arasında bu işte en tanınmış ve mahir olan iki kabile Beni Müdlec ve Beni Leheb'ti. Bu kabileler arasında özellikle Mürreoğulları çok ön

³⁶ Halil Ersoylu, “Fal, Falname ve Fal-ı Reyhan-ı Cem Sultan”, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, İstanbul: 1994, C.5, Sayı: 2, s.71.

³⁷ Halil Ersoylu, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, s.69.

planda olmuştur. Çünkü onlar, bir devenin ayak izinden kişinin nerele olduğunu çıkarabilecek kadar uzmanlaşmıştı.³⁸

c- İrâfet

İrâfet, geleceği öğrenmek veya gaybı bilmek için suya, güneşe ya da küre gibi bir cisme bakarak orada görülen renk ve şekillerden hareketle yorum yapma işidir.³⁹ Cahiliye Arapları bu fal türüyle uğraşan kişilere “arraf” adını vermiştir. Arraflar, irâfet falını çeşitli şekillerde yapardı. Bir çocuğun sağ elinin başparmağına bir damla siyah mürekkep damlatıp ardından bazı duaları okuyarak çocuğun gördüklerini anlattırıp sonra bunu yorumlamak irâfetin bir türüdür. Bir başka türünde ise yaşanan an içinde meydana gelen bazı olaylardan hareketle geleceği tahmin etme durumu vardır. Burada zaman ve gerçekleşen olay arasında bir bağ kurulup akıl yürütülür. Dolayısıyla bu, uzmanlık ve bilgi gerektiren özel bir fal türüdür.⁴⁰

Bir falcılık çeşidi olmasına rağmen irâfet ile kehanet arasında yakın bir bağ vardır. Hatta bu iki kavramın birbirinden çok farklı olduğu yönünde tartışmalar vardır. İrâfet, kehanete göre daha dar kapsamlıdır. Kehanet sezgi, ilham ve bazı işaretlerin yorumlanmasıyla olacak şeyler hakkında haber verme veya bir sırrı ortaya çıkarmadır. Bu işi yapan kişiye “kâhin” denir. Falcı bazı araçlar kullanılarak bir tahmin yaparken kâhin, herhangi bir araç kullanmaksızın sadece sezgi gücüne dayanarak yorum yapar. Daha detaylı ve özel bir ilim olan kehanet, tabii ve sunî olarak iki kısma ayrılır. Tabii kehanet, görünmeyen bazı varlıklar aracılığıyla veya kişiye özgü yeteneklerle gelecek hakkında tahminde bulunmaktır. Sunî kehanet ise insan, hayvan veya diğer canlıların bazı davranışlarının gözlenip bunlardan bir takım yorumlar çıkarılmasıdır.⁴¹ Cahiliye Arapları, kâhinlerin bazı ruhlarla, manevi varlıklarla ya da ilahlarla iletişim kurabildiğine inanırdı. Araplar, kâhinlerin böyle

³⁸ Süleyman Uludağ, “Firasat”, *DİA*, C.13, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, s.116-117; Neş'et Çağatay, *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara: Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yayınları, 1957, s. 132.

³⁹ İbnManzûr, “İrâfet”, *Lisânül-Arab*, C IX, s.238

⁴⁰ Halil Ersoylu, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, s.71.

⁴¹ Ömer Faruk Harman, “Kahin”, *DİA*, C.24, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, s.171-172.

yaparak insanlara fayda veya zarar vermeye çalıştığını düşündü.⁴²

Kâhin, genellikle tabii yollarla ve bir tür ilhamla gayb bilgisine ulaşmaya çalışır. Fakat arraf böyle değildir. O, çalınan bir nesneyi bildiğini söylerken birtakım akıl yürütmeler ve öncüller kullanarak bu bilgiye ulaştığına inanan kişidir. Bu, kâhin açısından öğrenilmiş ve eğitim yoluyla ele edilmiş bir uzmanlıktır. Çünkü öncüllerden ve sebep-sonuç ilişkisinden yola çıkarak tahminde bulunmak, bir birikim ve kabiliyet gerektirir. Bu yüzden arraflar halk tarafından zeki, ferasetli ve tecrübeli insanlar olarak görülürdü. İnanca göre doğuştan getirdikleri birtakım melekeleri olsa da sonradan öğrendikleri bilgiler, onları bu alanda yetkinleştirmektedir. Arraflar, bazı durumlar hakkındaki özel bilgileri veya kaybolan eşyaların izini, kendine özgü meleke, tecrübe ve yöntemlerle bulduklarını inanırlardı. Araplar bu konuda çok mahir olduklarına inanırdı. Nitekim Cahiliye Arapları arasında bu ilimde meşhur olan kişiler arasında Yemame arrafı Rubah bin İcle ve Necd'in arrafı Eylak Esedi vardır.⁴³

Cahiliye Arapları, arrafları o kadar çok önemsemişlerdi ki neredeyse her işlerini onlara danışırlardı. Aralarında çıkan bir anlaşmazlığı çözmek, bir hastalığa deva bulmak, bir rüyayı yorumlamak veya geleceği öğrenmek istediklerinde ilk iş olarak arraflara başvururlardı. Bu yüzden arraflar, toplumda ayrıcalıklı bir konuma sahipti. Arrafları yüceltme ve onlara saygın bir paye verme, beraberinde onlarla ilgili farklı rivayetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim birçok Cahiliye Arabı, arrafların gaybla ilgili bilgileri meleklerden aldığına inanırdı. Bazıları da putlarda birtakım ruhların bulunduğu ve bu ruhların gayb hakkındaki bazı bilgileri arraflara verdiğiğine inanırdı. Bunun dışında putların içinde cin olduğuna ve bunların arraflarla konuştuğuna inanlar da vardı. Cahiliye Arapları, putların içinde bulunduğu inandığı bu cine "hatif" adını vermişti.⁴⁴ Herhangi bir kimse bir hastalık nedeniyle arrafa

⁴² Adem Apak, "İslam Öncesi Arapların Ulûhiyet Anlayışında Kahinlerin Yeri", *Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı*, Ed.: M. Mahfuz Söylemez, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005, s.54.

⁴³ Mahmûd, *el-Arabkable'l-İslâm*, s.302.

⁴⁴ Korkut Dindi, "İslam Öncesi Arapların Düşünce Dünyasında Cin ve Şeytanın Yeri", *Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı*, Ed.: M. Mahfuz Söylemez, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005, s.87.

başvurduğunda o, bir şeyler okuyup üfleyerek kişiyi tedavi ederdi. İpe düğüm atıp üflemek de farklı bir çözüm yolu olarak kullanılırdı. Cahiliye Arapları, ipi düğümleyerek üzerine okuyup üfleme işine "en-nefs-ü fi'l ukad"⁴⁵ adını vermişti. Arraflar, tıp ilmi ve çeşitli tedavi yöntemleri konusunda da yetkin kimseler olarak görülürdü. Tıpçıların ilaçla yaptığı işi arraflar, okuyup üfleyerek veya muska yazarak hallederdi. Ayrıca iki davacı, arrafı hakem kabul edip ona başvurduğunda o, kura oklarıyla sorunu çözerdi. Zamanla her arraf sadece belli bir alanda uzmanlaşmıştır. Örneğin birisi düğüme üfleme konusunda yetkinken bir başkası düşleri yorumlamada ön plana çıkmıştır.⁴⁶

İrâfetle ilişkili ve ondan daha etraflı bir konu olan kehanet, Cahiliye Araplarınca çok önemsenmiştir. Arapların bu ilimde ne denli ileri oldukları, İbn Haldûn tarafından da dile getirilmiştir. Ona göre kehanet, insani nefsin özelliklerinden biridir. İnsan nefsi, beşerilikten soyutlanarak kendi üzerindeki ruhaniliğe yükselme konusunda bir potansiyele sahiptir. İbn Haldûn'a göre insanlar bir konu üzerinde düşünsel ve eylemsel olarak ciddi bir şekilde durduklarında kehanet konusunda yetkinleşirler. Ona göre bu kişiler maddi ve hayali şeylerin yardımıyla hedeflediği kişiliklerinden soyutlanma konusunda sürekli bir çaba içerisinde. İnsanlardaki beşeri algılamanın sınırını aşan ve insanüstü algılamanın başlangıcı olan bu kuvvete İbn Haldûn, kehanet adını verir. Ona göre kâhinler algılamaları cüzi fakat hayal güçleri kuvvetli olan insanlardır. Kâhinin metafizik algılamaları mükemmel derecesine ulaşmaz. Hatta kâhin, gaybi ilimlere ulaşmak için duyduğu güçlü hırsla bazen yanıltıcı bilgiler de verebilir. İbn Haldûn'a göre kâhinler, gayba ait bilgilere bazen şeytanlar aracılığıyla bazen de kendi nefsinin yetenekleriyle ulaşabilirler.⁴⁷

İbn Haldûn ayna ve kaptaki su gibi şeffaf cisimlere; hayvanların kalp, ciğer ve kemiklerine bakarak gaybtan haber verenleri kâhin sınıfı kapsamında değerlendirir. Ona göre bu kişiler yaratılışlarındaki bazı özelliklerden dolayı kâhinlerden daha alt derecededir. Çünkü onlar, maddi örtüden soyutlanmak için duyu organlarından

⁴⁵ Felâk, 113:4.

⁴⁶ Çağatay, *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, s. 130-132; Adnan Demircan, *Cahiliye Arapları*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2014, s.117-118.

⁴⁷ İbn Haldûn, *Mukaddime*, Çev.: Halil Kendir, C.1, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul, 2004, s.136-137.

biriyile yoğun çaba harcamışlardır. Onlar açısından en önemli organ gözdür. Çünkü göz, ayna gibi basit bir şeye çok uzun süre baktıktan sonra gaybi şeyleri idrak edebilir. İbn Haldûn, idrak edilen şeyi tam anlamak için kâhinlerin gözden kayboluncaya kadar o şeye odaklandığını söyler. Buna göre bakan kişi ile baktığı ayna arasında zamanla bir örtü ortaya çıkar ve onun içinde de suretler belirir. İşte bu suretler İbn Haldûn'a göre kâhinlerin bilmek istedikleri şeydir. Hayvanların kalplerine, ciğerlerine, suya vb. şeylere bakılınca da aynı durum oluşmaktadır. Ona göre maddi duyularını sadece tütsü veya buhara yoğunlaştırıp sonra büyü ile gaybı bilmeye çalışanlar da vardır. Bunlar havada somut suretler gördüklerini ve onların kendilerine gaybla ilgili birtakım işaretler ve misaller gösterdiklerini söylerler.⁴⁸

Arraflar gibi kâhinler de Cahiliye Arapları arasında oldukça ünlenmişlerdir. Şikk bin Emmar bin Nizar ve Sutayh bin Mazin bin Gassan cahiliye döneminin en meşhur kâhinlerindendir. Onun hakkında nakledilen bir rivayete göre Sutayh, Fars hükümdarı Mubazan'ın rüyasını yorumlamıştır. Sutayh, Kureyş'ten bir peygamber çıkacağını ve Fars hükümdarlığının yıkılacağını söylemiştir. Sutayh, Rebia bin Mudar'ın rüyasını ise önce Habeşlilerin sonra da Mudarraoğullarının Yemen'e hâkim olacağı şeklinde yorumlamıştır. O, Rebia bin Mudar'ın başka bir rüyasını Kureyş kabilesinden bir peygamber çıkacağı biçiminde yorumlamıştır.⁴⁹

d- İyafet

İyafet, kuşların uçması, bir yerlere tünemesi, şakıması, bir yöne doğru yükselmesi veya alçalması gibi davranışlardan hareketle yapılan fal türüdür. Buna "iyafet", "tayra" veya "zerc" adı verilir. Cahiliye Arapları arasında "âif" adı verilen kişiler, bu işle uğraşırlardı. Araplar yalnızca kuş falına bakanlara "zâcir", kuşların uçuş yönlerine göre fal bakanlara ise "tayra" adını vermiştir. Cahiliye Arapları, bir kuşu önce harekete geçirir, uzaklaştıktan sonra da onun durumuna bakıp çeşitli tahminlerde bulunurdu. Böylece kuşların uçuş yönüne bakarak gayb hakkında bazı yorumlar yapardı.⁵⁰

⁴⁸ İbn Haldûn, *Mukaddime*, s.142-143.

⁴⁹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, s. 144.

⁵⁰ Mahmûd, *el-Arabkable'l-İslâm*, s.303.

İbn Haldûn'a göre bu ilim, uzaklaştırılan kuş ve hayvanda, görülen veya duyulan şeyler üzerinde nefsin yoğun olarak düşünmesi ve bundan sonuç çıkarmasıdır. Ona göre buradaki hayal gücü çok kuvvetlidir. Bu ilimle uğraşan kişi, görülen ve duyulan şeylerin yardımıyla belli bir idrake ulaşır.⁵¹ Kuşların gelecek hakkında verdiği önemli bilgilerden dolayı bu ilim bazı inançlarla karşılaştırılmıştır. Nitekim iyafetin kaynağının animizm inancı olduğu şeklinde bazı yorumlar vardır. Arap geleneğinde ölen bir adamın ruhunun kuş şeklinde mezarı başında dolaştığı şeklindeki inanış, iyafet ile animizm arasında yakın bir ilişki olduğu tartışmasına neden olmuştur. Ölen insanın ruhunun kuş şekline girmesi ve daha sonra havada dolaşması böyle bir durumu çağırırsa da aslında iyafet, birçok toplumda bilinen ve uygulanan bir fal geleneğidir. Animizm, doğada insan ruhuna benzer ruhların olduğunu kabul eden dini düşüncedir. İnsanlara inceleme ve araştırma olanağı veren ve eski çağlardan beri var olan animizm, esasında insanların kendilerinininkine benzeyen ruhlarla dolu olduğunu düşündüğü doğa üzerinde etkili olma çabasıdır. Bu anlamda iyafetle animizm arasında bir ilişki olabilir. Fakat aralarındaki nüans, iyafetin daha çok geleceğe yönelik tahminde bulunmaya odaklanmasıdır.⁵²

İyafet falına göre kuş soldan sağa uçtuğunda uğurlu, sağdan sola uçtuğunda ise uğursuz bir duruma işaretir. Dolayısıyla kuşların havada iken yaptıkları en ince bir hareket bile bir anlam ifade etmekteydi. Bunu anlamak için bu işle meşgul olanların beceri ve bilgi sahibi olması gerekirdi. Fakat bazen sıradan insanlar da kuşların uçuş yönüne göre yorum yapabiliyordu. Özellikle bir yolculuğa veya ava çıkmaya karar veren Araplar, seferleri sırasında kuşların uçuş yönüne bakarak bazı tahminlerde bulunurdu. Onlar, kuşun sağ taraftan uçtuğunu gördüklerinde bunu hayırlı sayar fakat sol taraftan uçtuklarını görünce de bunu uğursuzluğa yorardı. Böylece yapacağı av veya seyahatten duruma göre vazgeçmiş olurlardı. Yine Cahiliye Arapları, karganın yeşil yapraklı bir dala konmasını hayra, kuru bir dala konmasını ise şerre yorardı. Bu çerçevede bir

⁵¹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, s.143.

⁵² Felicien Challaye, *Dinler Tarihi*, Çev.:Samih Tiryakioğlu,7. baskı, İstanbul: Varlık Yayınları, 2015, s.32; İlyas Çelebi, "İyafe", DİA, C.23, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, s.497

kuşun nereye konduğu ve konduktan sonra ötüp ötmediği Araplar için hayır ve şerrin anlaşılmasında önemli bir işaretti.⁵³

İyafet, sadece kuşların bazı hareketlerine bakarak bir sonuca ulaşma değil, aynı zamanda hayvanların karnına ve kuşların iç organlarına bakarak da haber çıkarmaktır. Bu işle uğraşan kişiler kuşların iç organlarının üzerindeki bazı çizgilere odaklanır ve onlardan hareketle geleceğe dair bir takım tahminlerde bulunurdu. Cahiliye Arapları arasında seçkin bir yere sahip olan âifler ayrıca şeffaf cisimlerden, sudan, hayvanın kalbi, ciğeri ve kemiklerinden de faydalanarak bazı tahminler yapardı. Bu işte uzmanlaşanlar kuşlara çok güvenir; onların isimleri ve sayıları hakkında detaylı bilgiye sahip olurdu. Kuşların uçuş yönü ve iç organlarına bakarak yorum yapma konusunda cahiliyeden Beni Esed ve Beni Leheb kabilesi oldukça meşhurdu.⁵⁴

e- Kitfe

Kitfe, koyun kemiğinde bulunan renk ve çizgilerden hareketle yapılan faldır. Cahiliye Arapları, bu fal türüne önem vermiş ve kemik üzerinde bulunan her renk ve çizginin bir şeye delalet ettiğine inanmıştır. Kitfe falına göre siyah renkli çizginin dar olması, kıtlığa; yeşil renkli çizgi, bolluğa ve ucuzluğa; kırmızı renkli çizgi, kavga veya kan döküleceğine; sarı renkli çizgi ise hastalığa işaretir. Bu falla ilgilenen kişiler, sadece koyun kemiği konusunda değil aynı zamanda renkler konusunda da çok mahirdi. Çünkü renkler insan ruhuna dair önemli bilgiler vermektedir. Cahiliye Araplarında olduğu gibi birçok dini geleneğe renk anlayışı önemli olgulara işaret etmektedir. Bu çerçevede Cahiliye Arapları koyun kemiği ve renk arasındaki ilişkiden hareketle tahminler yapmış ve böylece gündelik hayat konusunda oldukça detaylı tahminler yapmışlardır.⁵⁵

f- Turuk

Turuk, çakıl taşları, hurma çekirdekleri, nohut ve bakla gibi nesnelere açılan faldır. Bu fal türünde taşlara çeşitli işaretler konur ve daha sonra bunlar avuçta iyice karıştırılırdı. Avuç açıldıktan sonra taşların duruş yönüne bakılarak gelecek hakkında bazı tahminlerde bulunulurdu. Bu fal, Cahiliye dönemi Arapları için gündelik bir

⁵³ Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, s.134.

⁵⁴ Mahmûd, *el-Arabkable'l-İslâm*, s.302.

⁵⁵ Halil Ersoylu, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, s.71; Kadir Albayrak, *Dinlerin Rengi Renklerin Dili*, Sarkaç Yayınları, İstanbul, 2010 s.18.

şeydi ve geleneksel hale gelmişti. Bu işle uğraşan kişiye “turrak” adı verilirdi. Bu falı yapan erkek veya kadınlar geleceği keşfetmek, bilinmeyenini bilindir kılmak için bununla uğraşırdı. Taşlarla yere hızlıca hatlar çizen turrak, toprağa birçok hat çizdikten sonra yavaşça ikişer ikişer bu hatları silerdi. Eğer geriye iki hat kalırsa bu razı olmak anlamına gelirdi. Fakat bir hat kalırsa bu durum hüsrânın işareti sayılırdı. Bu ilimle uğraşanlar bazen de arpa tanesi veya bir çekirdekle üç hat çizerdi. Bu durumda ise bir hat tek veya iki çizgi kaldığında bu kurtuluşun işareti olarak görülürdü. Arpa tanesi iki tane hatta isabet ettikten sonra geride yine de bir hat kalmışsa bu durum dağınıklığın veya uğursuzluğun işareti sayılırdı. Bazen bu fal o kadar abartılırdı ki Cahiliye Arap şairleri şiirlerinde turraklar ile dalga geçerdi.⁵⁶

Taşa el sürerek yapılan bu fal daha çok kadınlar tarafından ilgi görür ve icra edilirdi. Bu fal türünün fetişizmle yakından ilişkisi vardır. Çünkü Araplar gelişigüzel her taşa bakarak gelecek hakkında tahmin yapmıyorlardı. Belli başlı taşlar, bu iş için seçilirdi. Ayrıca bunların kendine has özellikleri vardı. Fetişizmde de benzer bir durum söz konusudur. Hatta fetişizm, taşlara ve bazı nesnelere tapma şeklinde Afrika dinlerinde var olan bir durum olarak kabul edilirdi. Fakat zamanla bu inanın yanlış olduğu fark edildi. Çünkü manaya sahip olduğuna ve taşıyanlara güç verdiğine inanılan nesnelere yani fetiş birçok toplumda var olan bir durumdur. Özellikle büyü ve tılsım için kullanılan fetişler genellikle bir tapınma nesnesi olarak görülmemektedir. Cahiliyede turrakların yaptığı fal da bu çerçevede değerlendirilebilir.⁵⁷

Cahiliye Araplarında taş önemli bir fenomendi. Araplar, taşa secde eder, ondan daha değerli ve farklı bir taş bulduğunda ise bu sefer ona tapardı. Cahiliye Araplarının her birisi evinde fetiş haline getirdiği bir taş veya nesne bulundururdu. Bir yolculuğa veya ava çıktıklarında ellerini bu taşa sürterek onun kendisine uğur getirmesini umardı. Aynı şekilde eve sağ salim döndüklerinde de ellerini fetiş haline getirdikleri taşa sürerlerdi. Arapların bu fetiş anlayışı zamanla puta tapmaya dönüşmüştür. Böylece Tanrı'yı insan şeklinde

⁵⁶ Mahmûd, *el-Arabkable'l-İslâm*, s.304.

⁵⁷ Baki Adam, “Din Hakkında Genel Bilgiler”, *Dinler Tarihi El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2015, s.36-37; Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara: Vadi Yayınları, 1998, s.129-130; Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, s.134; Bilge Seyidoğlu, *Mitoloji Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014, s.46-47.

tasavvur etme anlamına gelen antropomorfik bir anlayışa yönelmişlerdir. Birçok putun kutsanması ve tapınma aracı haline gelmesi onlar için önemli bir dinsel inanış olarak ifade bulmuştur. Böylece hem bir kabileye özgü yerel, hem de tüm Araplara özgü genel onlarca put ortaya çıkmıştır. Bunlar için dinsel törenler ve panayırlar düzenlenmiş ve bu kültür üzerinden sosyal ve iktisadi kazanç sağlanmıştır.⁵⁸

g- Remil

Remil kavramı, sözlükte “kumlu arazi” anlamına gelir. Terim olarak ise kaybolan bir şeyin yerini bulmak veya merak edilen bir işin sonucunu öğrenmek amacıyla kum üzerine çizilen çizgilerle fal bakmak anlamındadır. Bu işi yapana “remmal” veya “remilci” adı verilir. Fal baktırmak isteyen kişi, remilciye parasını peşin vermek zorundadır. Kişi parasını ödedikten sonra remilciden remil atmasını ister. Ancak bu süreçlerden sonra remil falı başlar.⁵⁹

Remil falı, “hattu’l remil” veya “ilm-i remil” gibi isimlerle de adlandırılır. Bu falda kum, kâğıt, un veya tahta önemli araçlardır. Remille uğraşan kişi, ancak bunlar üzerine çizgiler çizerek fal bakabilmektedir. Bu fal, aynı zamanda yıldız ve burçlarla ilişkilendirilmiştir. Çünkü Cahiliye devri insanları geceleyin yol bulmak, meteorolojik olaylar ve iklim değişiklikleri konusunda bile yıldızlara yönelmiş ve onunla ilgili gözlemler yapmışlardır.⁶⁰ Dolayısıyla remil de Arapların yıldızlarla bağ kurarak yaptığı önemli bir işti. Bu çerçevede remilde, gaybdan haber vermek için kum üzerinde birtakım sayısal şekil veya çizgiler belli bir sisteme göre dizilmektedir. Bu ilimde noktalardan dört dereceli şekiller yapmak esastır. Bu şekiller noktaların tekli, çiftli ve eşit olup olmamasına göre farklılaşabilmektedir. Uğur veya uğursuzluğa yorumlanan bu şekillerin sayısı on altıdır. Bunlarda tamamı tekli veya çiftliyse iki şekil, tekli sadece bir derecede mevcutsa dört şekil, tekli iki derecede mevcutsa altı şekil ve üç derecede mevcutsa dört şekil vardır. Toplam on altı

⁵⁸ M. Hanefi Palabıyık, “İslam Öncesi Arap Düşüncesinde Din ve Din Adamı Algısı”, *Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı*, Ed.: M. Mahfuz Söylemez, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005, s.106-107.

⁵⁹ İlyas Çelebi, “Remil”, *DİA*, C.34, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, s.555

⁶⁰ Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, 4. baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2013, s.80-82.

şekilden ibaret olan bu fal, isim ve türlerine göre uğur veya uğursuzluğa işaret eder. Ayrıca bunlar için on altı hane tahsis edilmiştir. Bu haneler, yıldız falında olduğu gibi on iki burç ve dört ana menzile benzemektedir. Yine her bir şekil için belli varlıkları simgeleyen; onlara özel haneler, çizgiler ve işaretler vardır.⁶¹

Cahiliye döneminde remilciler, gaybla ilgili bir şey bilmek istediğinde kâğıt, kum veya un üzerine dört derecesinin sayısına göre satırlar halinde noktalar koyardı. Bu işlem dört kere tekrarlanır ve toplam on altı satırı bulurdu. Noktalar, çiftler olarak çıkarılır ve her satırdan geriye kalan çiftli veya tekli noktalar tertipteki derecesine koyulurdu. Böylece dört şekil elde edilir ve onlar bir sonraki satıra yerleştirilirdi. Daha sonra bu şekillerden her derecenin karşısındaki şekle enlemesine gelecek biçimde dört şekil daha oluşturulurdu. Bu iki gruptaki tek ve çiftler bir araya getirildiğinde her satıra sekiz şekil konmuş olurdu. Sonra her iki şekilden onların altına gelecek biçimde bir şekil daha meydana getirilirdi. Bu oluşturulan şekil, daha öncekilerinde olduğu gibi iki şeklin her bir derecesinde toplanan tekli ve çiftli noktalardan oluşurdu. Böylece onların altında da dört şekil yapılmış olurdu. Yine bu dört şekilden onların altına gelsin diye iki şekil daha yapılırdı. Sonra da o iki şekilden onların altına gelecek biçimde bir şekil oluşturulurdu. Bu on beş şekil ile ilk şeklin toplamı on altı şekil ederdi. En sonunda bu çizgiye bir bütün olarak bakılır ve onun uğur veya uğursuzluk anlamına gelip gelmediğine karar verilirdi.⁶²

Remil falının on altı şekil üzerinden yorumlanması bu ilmin kökeninin oldukça eski olduğunu göstermektedir. Çünkü Çinlilerin *Değişiklikler Kitabı* adı verilen metninde, remil falının Araplarda uygulandığı şekliyle yapıldığı bilinmektedir. Çin'de remilciler Cahiliye Araplarında olduğu gibi on altı şekil üzerinden yorumlamalar yapmaktaydı. Fakat Çinliler, kum yerine toprak üzerinde fal yapmışlardır. Toprak üzerine çizilen her bir çizgi, geleceğe yönelik bir tahmin anlamına gelirdi. Benzer fal türünün Cahiliye Arapları arasında da yapılması remil falının oldukça eski olduğunu göstermektedir.⁶³

⁶¹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, s.148.

⁶² İbn Haldûn, *Mukaddime*, s.149.

⁶³ Mircea Eliade ve Ioan P. Couliano, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, Çev: Ali Erbaş, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997, s. 37.

Sonuç

Fal, birçok toplumda belli kabiliyet, tecrübe ve birikime sahip bazı kimselerin bir ücret karşılığında insanlar için çeşitli tekniklerle geleceğe yönelik tahminde bulunmasıdır. Özel bir bilgi ve meleke gerektirdiği için bu işi yapan falcılar buldukları toplumda saygınlık kazanmışlardır. Falcılık, Sümerlerden günümüze kadar neredeyse her kültürde önemli bir uğraş olmuştur. Fal, sadece bilinmeyen hakkında bir tahmin işi değildir. Onun, aynı zamanda animizm ve fetişizm gibi dinsel inançlarla ilişkisi vardır. Doğada insan ruhuna benzer başka ruhları kabul etme ve bazı nesnelere aşırı saygı gösterme, falcılıkla ilişkili durumlardır. Dolayısıyla falın kökeninde eski inançların etkisi olduğu bilinmektedir. Bu etki kültürden kültüre farklı şekillerde taşınmış ve fal bu inanışlar ışığında yapıla gelmiştir.

İslam öncesi Cahiliye adı verilen dönemde falcılık, halk tarafından çok tutulan bir meslek olmuştur. İnsanlar gündelik hayatta en basit işler için bile fal baktırmayı bir alışkanlık haline getirmiştir. Cahiliye insanları evlilik, av, yolculuk, savaş, kismet vb. birçok şeyi önce falcılara sorar sonra ona göre işlerini yapardı. Bu durum Araplar arasında bazı kabilelerin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bu işle uğraşan kabileler ve onların meşhur kişileri belliydi. Araplar bu bindik adreslere gönül rahatlığıyla gider ve onların verdiği cevaba göre hayatına yön verirdi. Hubel gibi bazı putlar etrafında gerçekleştirilen falcılık ise dinsel önemi olan bir işti. Fal okları adı verilen bu uygulama, bu işi yapan özel bir kişi tarafından bir ücret karşılığı icra edilirdi. Falın olumlu çıkması, Hubel putuna güveni tazelerken olumsuz çıkması puta karşı bir güvensizlik ve hayal kırıklığı oluştururdu. Dolayısıyla fal bakma, Cahiliye Arapları için hayatın merkezinde olan bir rutindi. İnsanların sosyal, ekonomik ve dinsel hayatını büyük oranda faldan çıkacak netice belirlerdi.

Fal oklarına, insan fiziğine, suya, küreye, taşa, kuma, koyun kemiğine, ayak izine ve kuşların uçuş yönüne bakarak bilinmeyen hakkında bazı tahminlerde bulunma, Cahiliye Araplarının rağbet ettiği fal türleridir. Araplar bunlar üzerinden bir yaşam tarzı inşa etmiştir. Kişinin evlenmek, çocuğunun nesebini öğrenmek, yolculuğa veya ava çıkmak istediğinde falcıdan destek alması, kendi kararına güvenmediğinin de göstergesidir. Kendi fikirlerine güvenmeyip doğrudan falcıya danışmak ve onun önerileri doğrul-

tusunda bir hayat yaşamak, Cahiliye Arapları için sıradan bir durumdu. Bu alışkanlık, insanların bir kişi veya kabileyi ön plana çıkartmasına ve onlara ayrıcalık tanınmasına neden oldu. Böylece geleceği bildiğini iddia ederek insanların hayatına yön veren bazı aileler toplumda büyük bir saygınlık elde etti. Doğru kabul edildiği için onların söyledikleri sorgusuz sualsiz uygulanırdı. Böylece, bazı insanların yerine ücretle düşünen bir zümre, varlığını daha da pekiştirdi.

Neticede dönemin sosyal ve dinsel şartları Cahiliye Arapları arasında falcılığın yaygınlaşmasına neden olmuş ve insanlar fal odaklı bir kültür oluşturmuşlardır. Ayrıca Arapların bilinmeyi merak tutkusu ve gelecek korkusu falcılığın iyice yerleşmesine neden olmuştur. Fal geleneği etrafında oluşturulmuş bu hayat tarzı, bazı insanların ekonomik ve sosyal olarak kazançlı çıkmasını sağlarken bazı insanların da maddi ve manevi olarak sömürülmesine neden olmuştur. Bu durum tarih boyunca tekrarlanan bir temadır. Neredeyse her toplumda bir zümre bilgi, tecrübe ve kabiliyetleriyle başka zümreleri yönetmeyi başarmıştır. Bilgi ve sanatın değer olarak üretilmediği, aklın ve düşüncenin ön planda olmadığı bir zemin çoğu zaman beraberinde katıksız itaat ve kutsama kültürünü getirmiştir. Dolayısıyla Cahiliye Araplarını falcılığa yönelten yaşam tarzı, eskiden olduğu gibi bugün de birçok toplumda farklı biçimlerde devam etmektedir.

Kaynakça

- Adam, Baki, "Din Hakkında Genel Bilgiler", *Dinler Tarihi El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2015. Albayrak, Kadir, *Dinlerin Rengi Renklerin Dili*, İstanbul: Sarkaç Yayınları, 2010.
- Apak, Adem, "İslam Öncesi Arapların Ulûhiyet Anlayışında Kahinlerin Yeri", *Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı*, Ed.: M. Mahfuz Söylemez, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Aydın, Mehmet, "Fal", *DİA*, C.12, TDV Yayınları, İstanbul, 2000.
- Cevâd Ali, el-Mufasssal fî Tarihi'l-ArabKable'l-İslam, I-X, Bağdat, 1993.
- Çağatay, Neş'et, *İslam'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara: Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yayınları, 1957.
- Çelebi, İlyas, "İyafe", *DİA*, C.23, TDV Yayınları, İstanbul, 2001.
- _____ "Remil", *DİA*, C.34, TDV Yayınları, İstanbul, 2007.
- Challaye, Felicien, *Dinler Tarihi*, Çev.:Samih Tiryakioğlu, 7. baskı, İstanbul: Varlık Yayınları, 2015.
- Demircan, Adnan, *Cahiliye Arapları*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.

- Dindi, Korkut, "İslam Öncesi Arapların Düşünce Dünyasında Cin ve Şeytanın Yeri", *Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı*, Ed.: M. Mahfuz Söylemez, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.
- Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996
- Eliade Mircea ve Ioan P. Couliano, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, Çev: Ali Erbaş, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Harman, Ömer Faruk, "Kahin", *DİA*, C.24, TDV Yayınları, İstanbul, 2001.
- Ersoylu, Halil, "Fal, Falname ve Fal-ı Reyhan-ı Cem Sultan", *İslam Medeniyeti Mecmuası*, C.5, Sayı: 2, İstanbul: 1994.
- Günaltay, Şemsettin, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Sad.: M. Mahfuz Söylemez; Mustafa Hizmetli, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1997.
- _____ *İslam Öncesi Arap Tarihi*, Sad.: Mehmet Mahfuz söylemez, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- İbnü Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî el-Bağdâdî, *el Muhabber*, Beyrut: Menşûrâtü Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, trz.
- İbn Haldûn, *Mukaddime*, Çev.: Halil Kendir, C.1, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul, 2004.
- İbnül Kelbi; Mihail Nuayma, *Geçmişten Günümüze Putlar*, Çev.: Erdinç Doğru- Kemal Çelik, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.
- İbn Manzûr, Ebü'l- Fazl Cemâleddîn Muhammed b. Mükrim el- İfrikî el-Mısırî (v. 711/1311), "Firâset", *Lisânül- Arab*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1990.
- Kiran, Yavuz Selim, *Fal ve Falcılık*, İzmir: Işık Yayınları, 2008.
- Sayed Khatab, *The Political, Thought of Sayyid Qutb*, London: Routledge Press, 2006.
- Kutsal Kitap (Eski ve Yeni Antlaşma), İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2001.
- Mahmûd, Mahmûd Arefe, *el-Arabkable'l-İslâm*, 1. Baskı, İskenderiye: Aynûnli'd-Dirâsât ve'l-Bûhûsi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâiyye, 1995.
- Mengi, Mine, "Kıyafetnâme", *DİA*, C.25, TDV Yayınları, İstanbul, 1996.
- Mûğniyye, eş-Şeyh Ahmed, *Tarihu'l-Arabi'l-kadim*, Beyrut: Dârü's-Safve, 1. baskı, 1994.
- Öz, Mustafa, "Ezlam", *DİA*, C.12, TDV Yayınları, İstanbul, 1995.
- Palabıyık, M. Hanefi, "İslam Öncesi Arap Düşüncesinde Din ve Din Adamı Algısı", *Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı*, Ed.: M. Mahfuz Söylemez, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.
- Seyidoğlu, Bilge, *Mitoloji Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

- Sarıcık, Murat, "Cahiliye Kumarı Meysir", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:5, Isparta:1998.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz, "Cahiliye Arap İnançında Putların Yeri", *Milel ve Nihal*, C.11, sayı: 1, İstanbul: 2004.
- Şulul, Kasım, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, 4. baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2013.
- Uludağ, Süleyman, "Firaset", *DİA*, C.13, TDV Yayınları, İstanbul, 1996.
- Tayşi, Mehmet Serhan, "Kıyâfe", *DİA*, C.25, TDV Yayınları, İstanbul, 2002

